

Інна Волянюк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка
inna.volianuk@ukr.net

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СКЛАДЕНИХ ОЙКОНІМІВ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У публікації названо й обґрунтовано чинники, що зумовлювали виникнення складених ойконімів; здійснено морфологічний і структурно-семантичний аналіз складених назв населених пунктів Північної Тернопільщини.

Ключові слова: *номінація, складений ойконім, населений пункт, Північна Тернопільщина, атрибутивний компонент.*

Проблема деривації власних і загальних назв сьогодні залишається однією з найактуальніших у мовознавстві. Ойконімія, як і мова в цілому, є внутрішньо організованою системою функціонально взаємопов'язаних елементів. Словотвір назв населених пунктів багато в чому подібний до словотвору апелятивів, проте йому притаманні й індивідуальні особливості. Як зауважує Д.Г. Бучко, система номінації, що функціонує в топонімії, є за своєю природою секундарною по відношенню до системи номінації в апелятивній лексиці, оскільки географічні об'єкти отримують свої найменування після закріплення за ними загальних назв, які співвідносяться з певними класами денотатів (гір, рік, населених пунктів тощо) [1, с. 6].

Питання номінації, словотвору, їх взаємозв'язок та відмінності, вплив позамовних чинників на розвиток відтопонімного словотвору висвітлені у працях таких мовознавців: Д.Г. Бучка, М.М. Габорака, В.О. Горпинича, І.І. Ковалика, Ю.О. Карпенка, Л.Т. Масенко, М.П. Тишковець, М.Л. Худаша, Є.М. Черняхівської та інших. Зокрема, І.І. Ковалик зазначає, що характерною рисою назв населених пунктів, як і всіх інших топонімів, є те, що їх функція зводиться до розрізнення окремих однотипних предметів без обов'язкової вказівки на їх особливості [3, с. 137].

Назви поселень, утворені шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень є досить продуктивними для творення ойконімічному більшості регіонів України. Складені ойконіми на території Північної Тернопільщини становлять 77 одиниць (13,2% від загальної кількості назв поселень). За структурою це двочленні конструкції, до складу яких входять, як правило, іменник (головне слово), який узгоджується з прикметником, що виконує атрибутивну функцію (*Гнилий Ліс, Зелена Криниця, Суха Лоза* і т.п. – 70 назв поселень), рідше вказує на посесивні відношення (*Медведів Гай,*

Романове Село... – 5 назв). Причиною виникнення таких ойконімів було заселення нових територій і намагання диференціювати однойменні населені пункти, точніше, заснування нових поселень поруч з існуючими.

На думку М. М. Габорака, це відбувалося з таких причин: 1) у процесі освоєння людьми нових територій, коли разом із предметами господарського та домашнього вжитку вони переносили на нові землі й звичні для себе найменування; 2) під час поділу великих і перенаселених поселень на менші населені пункти, назви яких мотивувалися найменуваннями їх праосель; 3) у процесі виникнення біля великих населених пунктів менших поселень, що одержували свої назви від найменувань уже наявних [2, с. 44].

Аналіз складених ойконімів досліджуваного регіону здійснюємо у морфологічному та структурно-семантичному аспектах.

За морфологічною природою означальних членів ойконімні словосполучення поділяємо на 3 групи:

1. Атрибутивні словосполучення, в яких узгоджене означення виражене якісним або присвійно-відносним прикметником у формі однини (рідше множини) чи порядковим числівником: *Польова Гребля, Руська Гута, Перша Лінія*.

2. Атрибутивні словосполучення, в яких означення виражаються присвійними прикметниками з суфіксами **-ов (-ів)**. Ойконіми цієї, як і попередньої групи, не мають опозиційних пар: *Гуків Гай, Медведів Гай, Попова Гора, Романове Село*.

3. Атрибутивні словосполучення, в яких означення виражаються прикметником на **-ськ (-цьк)-ий** і має релятивне (рідше посесивне) значення: *Бережецький Міст < с. Бережці, Капустинський Ліс < с. Капустинці*. Ці ойконіми теж без пар, оскільки їх атрибути утворені від назв сусідніх поселень.

У структурно-семантичному плані атрибутивні компоненти в аналізованих ойконімах можна поділити на декілька підгруп:

1. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на розмір поселення: *Велика Андруга – Мала Андруга, Велика Білка – Мала Білка, Великі Кусківці – Малі Кусківці*. Іноді такі ойконіми не мають опозиційних пар: *Думанинка – Мала Думанинка, Снігурівка – Мала Снігурівка*.

2. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на вік: *Новий Кокорів – Старий Кокорів, Новий Олексинець – Старий Олексинець, Збараж – Старий Збараж, Почаїв – Старий Почаїв*.

3. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на порядок розташування поселень: *Карначівка Перша – Карначівка Друга, Перша Лінія – Друга Лінія*.

4. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на інші ознаки (колір, особливості місцевості, дотикові властивості). Такі ойконіми не мають опозиційних пар: *Зелена Криниця, Високий Горб, Гнилий Ліс, Суха Лоза*.

Щодо семантики головного слова (вираженого іменником, рідше субстантивованим прикметником) у складених ойконімах, то вона також доволі різноманітна:

1. Назви, пов'язані з рельєфом: *Білецька Долина, Високий Горб, Гори Стрийковецькі*.

2. Назви, що первісно були пов'язані з водними об'єктами, спорудами: *Велика Білка (Мала Білка), Велика Горянка (Мала Горянка), Великий Раковець (Малий Раковець), Бережецький Міст, Польова Гребля*.

3. Назви, пов'язані з рослинним покривом: *Гнилий Ліс, Гуків Гай, Чазарі Збаразькі*.

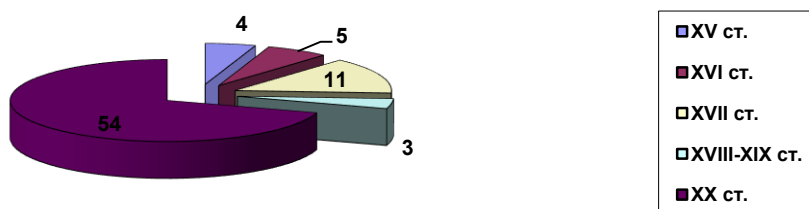
4. Назви населених пунктів, пов'язані з видом, способом поселення: *Великі Фільварки (Малі Фільварки), Колодно - Селище, Романове Село*.

5. Назви поселень, пов'язані з найменуваннями інших населених пунктів: *Старий Вишнівець, Старий Збараж, Чеснівський Раковець*.

6. Ойконіми, в основах яких засвідчені антропоніми: *Велика Андруга (Мала Андруга), Великі Дедеркали (Малі Дедеркали), Вищі Луб'янки (Нижчі Луб'янки)*.

Динаміку першофіксацій складених ойконімів ілюструє наведена діаграма.

Динаміка першофіксацій складених ойконімів

Діаграма є свідченням того, що складені ойконіми фіксуються у писемних пам'ятках усіх століть, починаючи з XV ст., але найбільше таких назв поселень на теренах Північної Тернопільщини виявлено у документах XX ст.

Список літератури

1. Бучко Д. Г. Українські топоніми на -івці, -инці: дис. ... канд. філол. наук: 11.10.1972. Львів, 1972. 333 с.

2. Габорак М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII-XX ст.): дис... канд. філол. наук: 28.05.1999. Івано-Франківськ, 1999. 290 с.

3. Ковалик І. І. Словотворча будова української топоніміки (Назви населених пунктів із суфіксом -иц-я (-ниці-я)) // *Питання українського мовознавства*. Львів: Вид-во Львівського унів-ту, 1960. Кн. 4. С. 137-143.